

УДК 631.11:65.012.226

В. М. Кошельник

аспірант, асистент
Вінницький національний аграрний університет

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЧИННИКІВ ВПЛИВУ НА РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті визначено поняття “розвиток підприємства”, обґрунтовано його відмінність від “росту” й, на основі узагальнення існуючих концепцій відносно цієї категорії, сформовано власне визначення дефініції “розвиток підприємства”. Досліджено й уточнено основні чинники зовнішнього й внутрішнього середовища, які прямо чи опосередковано впливають на розвиток сільськогосподарських підприємств, та здійснено їх систематизацію на мега-, макро-, мікро-, мезо- та нанорівнях, прояв на яких необхідно враховувати при формуванні стратегії розвитку підприємств аграрної сфери.

Ключові слова: розвиток підприємства, фактори розвитку, фактори прямого впливу, фактори непрямого впливу, сільськогосподарські підприємства, бізнес-середовище.

I. Вступ

За ринкових умов господарювання, для яких характерні динамічні зміни, трансформація відносин власності, еволюція інтересів підприємців-новаторів у напрямі нарощування інноваційно-інвестиційної активності, диверсифікації діяльності та максимального втілення творчих ідей у процес суспільного виробництва при обмеженості ресурсів, виникає необхідність вдосконалення науково-теоретичних основ розвитку як базової платформи втілення аграрних реформ й побудови ефективної системи агропромислового виробництва. Більшість сільськогосподарських підприємств через недбале управління, залежність від попереднього періоду розвитку економічних відносин, низький рівень організаційної культури, непередбачуваність майбутніх змін, неврегульовану збутову діяльність, відсутність ефективних комунікаційних зв'язків між різними ланками економічної системи стикаються, окрім високого ступеня ризикованості, з невизначеністю щодо свого розвитку, що сприяє прояву кризових явищ та занепаду агропромислового виробництва. Тому виникає необхідність узагальнення й систематизації зовнішніх і внутрішніх факторів прямого й непрямого впливу на розвиток підприємства, які необхідно враховувати при плануванні діяльності та розробці стратегії розвитку підприємств задля завчасного виявлення можливих змін, ризиків та загроз, які виникають у зовнішньому й внутрішньому біз-

несовому середовищі, що дає змогу своєчасно скоригувати діяльність на основі наявних можливостей підприємства, виявити його сильні й слабкі сторони та обрати нові перспективні напрями розвитку.

Дослідженню питань розвитку об'єктів суспільного виробництва всіх рівнів та обґрунтуванню чинників, що його забезпечують, присвячені праці таких вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів, як М. Альберт, В. Андрійчук [6], Н. Афанасьєв [3], С. Козловський [8], О. Кот, В. Лексин, М. Мескон, О. Павлюк [10], Ю. Погорєлов [5], Р. Пустовіт [12], Ф. Хедоурі [4], А. Швецов [2], В. Якубів [13] та ін. Однак, незважаючи на теоретично-практичну значущість та глибину проведених досліджень, обґрунтування природи та взаємозв'язків основних чинників внутрішнього й зовнішнього середовища, що здійснюють вплив розвиток основного елемента суспільного виробництва – підприємства, потребує подальшого дослідження.

II. Постановка завдання

Метою статті є розгляд економічної сутності поняття “розвиток підприємства”, обґрунтування його відмінності від категорії “росту” й, на основі узагальнення існуючих концепцій відносно цієї категорії, формування власного визначення дефініції “розвиток підприємства”. А також дослідження й уточнення зовнішніх і внутрішніх факторів прямого й непрямого впливу на розвиток сільськогосподарських підприємств, їх систематизація на різних рівнях господарювання, з метою виявлення переваг і можливих негативних впливів та врахування прояву клю-

чових чинників при розробці стратегії розвитку аграрних підприємств.

III. Результати

У сучасній науковій думці немає однозначного підходу щодо трактування поняття “розвиток підприємства” та його похідних типів, що зумовлено складністю й багатогранністю цього процесу. Поняття “розвиток” дослідники часто вживають у таких поєднаннях, як: економічний розвиток, соціальний, соціально-економічний, стратегічний, інноваційний й організаційний, а відповідно до об’єкта дослідження виокремлюються його підвиди, наприклад, розвиток економіки країни, розвиток регіону й міста, розвиток окремого підприємства як основної ланки економічної системи в цілому.

Категорія “розвиток” вміщує у себе багато спільнокореневих елементів, зокрема: “рост” та “зростання” [1, с. 148].

На думку В. Н. Лексина та А. Н. Швецова, розвиток – це будь-яка прогресивна зміна насамперед у економічній сфері. Якщо ж йдеться про кількісну зміну, то аналізується передусім економічне зростання. Водночас, за твердженням дослідників, при якісній зміні мова може йти про структурні зміни або про зміну змісту розвитку, або про придбання економічною системою нових ознак [2, с. 112].

Зростання є зворотним процесом у часі, оскільки ріст чи спад таких економічних показників, як обсяг валової й реалізованої продукції, частка ринку, чисельність працівників тощо, завжди мають граничні межі, за якими починаються кризові явища. Розвиток передбачає нарощування якісних змін організації системи, що розширює її можливості до оновлення й реагування на різного роду виклики зовнішнього середовища в умовах зростаючої невизначеності, а ріст можливий за незмінних якісних характеристик системи та, як правило, спричинений дією зовнішніх чинників (до прикладу зростанням попиту). Крім цього, розвиток характеризується керованістю, цілеспрямованістю та станом виміру, що, в першу чергу, відрізняє його від економічного росту та зростання.

Розвиток притаманний різним рівням економічної системи: на рівні окремого працівника, підприємства, галузі, регіону, національної й світової економіки загалом. Однак головне місце належало й належить підприємству як одному з основних інститутів сучасної економічної системи.

Під розвитком підприємства Н. В. Афанасьєв розуміє процес, коли внаслідок поліпшення виробничих або бізнес-процесів чи керування ними досягнутий якісний або кількісний приріст корисного результату процесу порівняно з колишнім рівнем або з рівнем, досягнутим на інших підприємствах [3,

с. 36]. На думку М. Мескона, М. Альберта та Ф. Хедоурі [4], розвиток підприємства – це довгострокова програма удосконалення можливостей вирішувати різні проблеми і здібностей до відновлення, особливо шляхом підвищення ефективності управління культурою організації.

Цієї ж думки дотримується у своїх дослідженнях Ю. С. Погорелов [5, с. 32], який стверджує, що розвиток підприємства відбувається за штучно встановленою або природною програмою як зміна його станів, кожен з яких є якісно іншим за попередній, через що у підприємства як у більш складної системи виникають, розкриваються та можуть бути реалізовані нові можливості, нові властивості, якості та характерні риси, які сприяють здатності підприємства виконувати нові функції, вирішувати принципово інші завдання, що зміцнює його позиціонування в зовнішньому середовищі й підвищує здатність протидіяти його негативним впливам.

На основі узагальнення теоретичних концепцій щодо категорії “розвиток підприємства” автором сформульовано власне трактування цього поняття такого змісту: розвиток підприємства – це трансформаційний процес закономірних якісно-кількісних фазових змін економічної системи в довготривалому періоді, які відбуваються з мобілізацією обмежених економічних ресурсів під дією боротьби співвідношень потреб та інтересів суспільства, що підпорядковані впливу загальних і часткових економічних законів, які діють лише в умовах бізнес-середовища з його виробничо-господарськими відносинами та відображають причинно-наслідкові зв’язки соціально-економічних явищ для досягнення іншого стану системи, який матиме вищу опірність дестабілізуючому впливу зовнішнього середовища, вищий рівень ефективності функціонування та забезпечить її високу життєздатність у поточній, середньотривалій перспективі.

Оскільки підприємство є відкритою системою зі своїми вхідними й вихідними потоками, то результативність його розвитку значною мірою залежить від впливу різного роду факторів бізнес-середовища. В основу систематизації факторів впливу на розвиток підприємств покладені роботи В. Г. Андрійчука [6, с. 710–713], С. М. Анпілова [7, с. 53–56], С. В. Козловського [8, с. 253–266], В. Кифяк [9, с. 192–194], О. В. Кот й О. О. Павлюк [10, с. 258], Н. В. Васюк [11, с. 154], Р. Ф. Пустовіт [12], В. М. Якубів [13], у яких найпоширенішою є класифікація факторів на зовнішні (екзогенні) й внутрішні (ендогенні), чинники макро-, мезо-, мікро- й наносередовища (на рівні працівника), прямого й опосередкованого впливу, базові (первинні) й

похідні (вторинні), природні та штучні тощо. Результат взаємодії внутрішніх і зовнішніх факторів, на думку С. В. Козловського [8, с. 253], може мати детермінований (передбачуваний), частково детермінований та імовірнісний або стохастичний характер. Крім цього, автор проводить поділ факторів на конкретні, які суттєво впливають на розвиток системи в певний момент часу, та неконкретні. До зовнішніх факторів прямого впливу на розвиток економічної системи (якою є підприємство) С. В. Козловський відносить інноваційні процеси, економічні цикли, спадковість (накопичені властивості та зразки поведінки системи на основі попереднього досвіду при переході до нової стадії процесу розвитку, які виникають унаслідок адаптації системи до впливів чинників зовнішнього, відносно до неї, оточення), конкурентний відбір (тобто здатність системи робити чітко окреслений внесок у наступний економічний цикл розвитку шляхом відтворення своїх економічних ресурсів, підвищенням свого стратегічного економічного потенціалу в кожному економічному циклі й досягненням стійкості), тоді як факторами непрямого або опосередкованого впливу є регулятори науково-технічного, макроекономічного, політичного, демографічного, соціокультурного, екологічного та управлінського середовища. Внутрішніми факторами, що безпосередньо впливають на систему, є визначена мета й поставлені завдання діяльності системи, її економічна структура, культура, технології та люди.

Визначати фактори стосовно до конкретного господарюючого суб'єкта залежно від форм власності, галузі економіки, сегмента ринку, організаційної структури, географічного розташування й психологічного клімату, як всередині підприємства, так і стосовно нього ззовні, пропонує В. Кифяк [9, с. 192]. Ми солідарні з думкою автора, що концептуальні умови розвитку підприємств доцільніше розглядати відносно середовища функціонування з урахуванням особливостей галузі, а не конкретних факторів.

Ми погоджуємося з представленою вище систематизацією факторів впливу на розвиток підприємств й вважаємо за необхідне враховувати їх прояв на світовому (мега-) рівні, що стає особливо актуальним в умовах глобалізації економіки й можливістю вступу України в ЄС, доповнивши при цьому перелік чинниками інституціонального (форма суспільного устрою, гуманізація економічних відносин, стан суспільних інститутів), збутового (стабільність системи збуту, рівень маркетингових досліджень, стан ринкової кон'юнктури), інформаційно-комунікаційного (рівень інформаційного забезпечен-

ня, збалансованість інформаційних потоків, ефективність обміну інформацією між бізнесом та урядовими структурами), організаційно-управлінського (якісна структура управління, рівень організаційної культури, наявність стратегії та гнучких методів управління, неформальні зв'язки між працівниками різних рівнів) та форс-мажорного (засухи, повіні, землетруси, урагани, техногенні й екологічні катастрофи тощо) характеру (рис. 1).

Така розгалуженість факторів розвитку підприємств вказує на складність та багатогранність цього процесу. Зовнішні й внутрішні фактори з їх взаємозалежними та взаємообумовлюючими зв'язками під дією інформаційних потоків, утворюють цілісну сукупність, складові якої доповнюють один одного й створюють умови для подальшого розвитку, підприємств та впливають на його наслідки. Домінуючим впливом в аграрному секторі, з одного боку, вирізняються фактори зовнішнього середовища, які генерують загрози або додаткові можливості розвитку, а з іншого – саме під дією внутрішніх чинників врівноважується стан системи, якою є підприємство, синергетичний ефект від яких знижує ступінь зовнішніх впливів та підвищує стійкість системи щодо них. На думку автора, головні зовнішні впливи на функціонування і розвиток підприємств аграрної сфери зумовлені державною регуляторною політикою в аграрному бізнес-середовищі, рівнем фінансової підтримки суб'єктів господарювання, кон'юктурою ринку (національного й світового), рівнем прозорості та стабільності юридичного поля і законодавчої підтримки учасників бізнес-процесів, інноваційно-інвестиційною активністю держави щодо аграрного комплексу, ступенем міжнародного співробітництва та розвитку торговельно-економічних відносин.

Серед внутрішніх чинників, що формують внутрішній потенціал підприємства як базову основу його розвитку, автор виділяє такі, як рівень ресурсного забезпечення, ступінь зношення й оновлення основних виробничих фондів, фінансовий стан підприємства та його платоспроможність, рівень прибутковості й рентабельності діяльності, якості та інтелектуальний рівень людського капіталу, цілеспрямованість управлінського персоналу, власників та їх психологічна готовність до динамічних змін.

Під впливом низки факторів можливі такі варіанти розвитку підприємства:

1) розвиток підприємства за рахунок використання власного потенціалу, зокрема управлінського, в межах діючих основних напрямів діяльності. Через надмірну концентрацію зусиль на існуючих напрямках діяльності не забезпечується успішне функціонування підприємства в майбутньому;

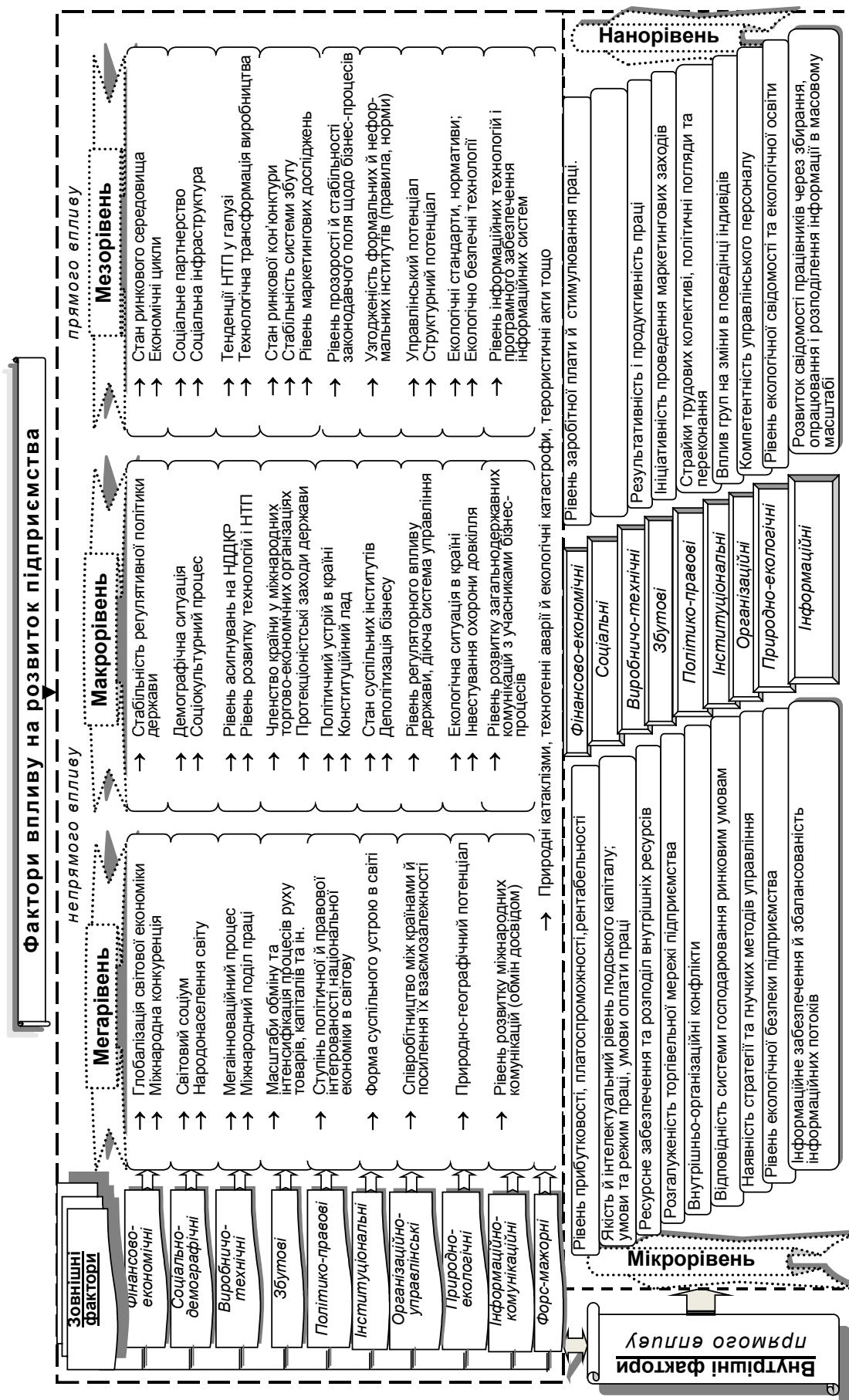

Рис. 1. Систематизація факторів прямого й непрямого впливу на розвиток сільськогосподарських підприємств
Джерело: систематизовано й доповнено автором у результаті проведеного дослідження

2) розвиток підприємства за рахунок власних ресурсів у межах освоєння нових напрямів діяльності. Існує загроза занепаду вже діючих напрямів бізнесу, оскільки головна увага й необхідні ресурси зосереджені на успішному розвитку в середньо- та довгостроковій перспективі;

3) розвиток підприємства за рахунок власних і залучених у результаті злиття декількох підприємств ресурсів з метою розширення ринкового сегменту в межах основних та створення нових напрямів діяльності та посилення довгострокових можливостей такого розвитку;

4) розвиток підприємства шляхом перерозподілу й зосередження внутрішніх ресурсів у напрямі створення й реалізації повною мірою потенціальних можливостей нового альтернативного бізнесу з метою забезпечення реальних перспектив функціонування в майбутньому. Цей варіант розвитку характерний для сильних і стійких до зовнішніх й внутрішніх впливів підприємств, які здатні ефективно функціонувати в довгостроковій перспективі;

5) розвиток підприємства шляхом припинення здійснення неприбуткових напрямів діяльності або їх відокремлення й передача через продаж пакету акцій чи активів іншим виконавцям на договірній основі з метою мобілізації ресурсів для тих напрямів бізнесу, які приносять левову частку прибутку.

IV. Висновки

Таким чином, фактори впливу на розвиток підприємства можна систематизувати в підгрупи фінансово-економічного, соціально-демографічного, виробничо-технічного, політико-правового, природно-екологічного, інституціонального, збутового, інформаційно-комунікаційного, організаційно-управлінського та форс-мажорного змісту, які характеризуються прямою й опосередкованою (непрямою) дією впливу на бізнес-процеси, але результативний прояв яких обов'язково потребує детального розгляду й врахування при розробці стратегії розвитку підприємства від рівня працівника окремого підприємства (нано-рівня) і до світового (мега-) масштабу. Тому, саме збалансованість різносторонніх чинників екзо- та ендогенного походження шляхом комплексної взаємодії держави (через її інститути) з суб'єктами всіх рівнів підприємницького середовища та створення сприятливих умов ведення бізнесу, дасть змогу досягнути бажаного рівня розвитку сільськогосподарського виробництва та забезпечить його стабільність у майбутньому.

Список використаної літератури

1. Козловський С. В. Парадигма економічного розвитку в сучасній економічній думці / С. В. Козловський, В. М. Кошельник // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. – Полтава : ПДАА, 2013. – Вип. 1 (6). – Т. 1. – С. 147–153.
2. Лексин В. Н. Государство и регионы. Теория и практика государственного регулирования территориального развития / В. Н. Лексин, А. Н. Швецов. – Москва : Эдиториал УРСС, 2003. – 368 с.
3. Афанасьев Н. В. Управление развитием предприятия : монография / Н. В. Афанасьев, В. Д. Рогожкін, В. І. Рудика. – Харків : ІНЖЕК, 2003. – 184 с.
4. Мескон М. Х. Основы менеджмента / М. Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури. – Москва : Дело, 1994. – 680 с.
5. Погорелов Ю. С. Категория развития та її експлейнарний базис [Електронний ресурс] / Ю. С. Погорелов. – Режим доступу: http://tppe.econom.univ.kiev.ua/data/2012_27_1/Zb27_1_04.pdf.
6. Андрійчук В. Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу : підручник / В. Г. Андрійчук. – Київ : КНЕУ, 2013. – 779 с.
7. Анпилов С. М. Современный подход к устойчивому развитию предприятия / С. М. Анпилов // Основы экономики, управления и права. – 2012. – № 1 (1). – С. 53–57.
8. Козловський С. В. Управление сучасними економічними системами, їх розвитком та стійкістю : монографія / С. В. Козловський. – Вінниця : Меркьюрі-Поділля, 2010. – 432 с.
9. Кифяк В. Теоретичні основи визначення категорії “розвиток підприємства” / В. Кифяк // Економічний аналіз. – Тернопіль, 2011. – Вип. 8. – Ч. 2. – С. 190–194.
10. Кот О. В. Визначення сутності поняття “розвиток підприємства” / О. В. Кот, О. О. Павлюк // Бізнес Інформ. – 2013. – № 8. – С. 256–261.
11. Васюк Н. В. Основы економічного розвитку підприємств машинобудування в сучасних умовах / Н. В. Васюк // Економіка. Менеджмент. Підприємництво. – 2011. – № 23 (II). – С. 152–156.
12. Пустовіт Р. Ф. Інституційні перешкоди і чинники національного економічного зростання / Р. Ф. Пустовіт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cibs.ck.ua/rs/scien/spub/pustoviyt12.pdf>.
13. Якубів В. М. Визначальні фактори впливу на розвиток аграрних підприємств і сільське зростання / В. М. Якубів // Економіка і регіон. – 2010. – № 4 (27). – С. 150–153.

Стаття надійшла до редакції 20.06.2014.

Кошельник В. Н. Систематизация факторов влияния на развитие сельскохозяйственных предприятий

В статье определено понятие "развитие предприятия", обосновано его отличие от "роста" и, на основе обобщения существующих концепций относительно данной категории, сформировано собственное определение дефиниции "развитие предприятия". Исследованы и уточнены основные факторы внешней и внутренней среды, которые прямо или косвенно влияют на развитие сельскохозяйственных предприятий, и осуществлена их систематизация на мега-, макро-, микро-, мезо- и наноуровне, проявление на которых необходимо учитывать при формировании стратегии развития предприятий аграрной сферы.

Ключевые слова: развитие предприятия, факторы развития, факторы прямого воздействия, факторы косвенного воздействия, сельскохозяйственные предприятия, бизнес-среда.

Koshelnyk V. Systematics Factors Affecting the Development of Agricultural Enterprises

The article deals with the essence of the concept of "enterprise development" proved it different from "growth" and based on a synthesis of existing concepts with respect to this category, formed his own definition of the definition of "enterprise development".

Different kind of business environment factors that influence the development of the agrarian sector enterprises and supplemented their list of institutional factors (social system, humanization of economic relations, the state public institutions), marketing (sales system stability, the level of market research, market conditions, state), Information and Communication (level of information provision, balanced information flows, the exchange of information between business and government), organizational management (quality management structure, the level of organizational culture, strategy and the availability of flexible management, informal relationships between employees of different levels) and force majeure (natural disasters, technological and environmental disasters, etc.) nature. Specified major internal and external factors of direct and indirect effects and their systematization by the mega-, macro-, micro-, meso-and nanoscale, a manifestation which must be considered when forming an enterprise development strategy of agrarian sector.

Reasonably possible variants of development of enterprises, depending on the degree of interaction of key factors, including: the development of the company through the use of its own resources; development of the company using its own resources within the development of new activities; development of the company from its own and borrowed by the merger of several companies resources; development through redistribution and focus internal resources towards the creation and implementation of the full potential of the new alternative business opportunities; enterprise development through the cessation of activities of non-profit or separation.

Key words: enterprise development, development factors, factors directly influence, factors of indirect effects, the farms, the business environment.